

Advertentie

200 paar schaatsen in de aanbieding

Wegens plaatsgebrek ter overname aangeboden 200 paar schaatsen, waaronder: Groninger schaatsen, Wicher de Salis, Westfriese, Krulschaatsen, Noord- en Zuidhollandse schaatsen, slijpblok, schaatsstokken, Waddingveense schaatsen, Koninginneschaatsen enz. (een gedeelte is nog niet op naam gebracht)

Gebaseerd op de catalogusprijzen van 23 nov. 2002 van de Poolster, kom ik op een gemiddelde prijs van € 18 per paar. Bij aankoop van de hele collectie krijgt u 100 paar gratis, plus een stapel schaatsboeken.

Bezichtiging na afspraak.

W. Klein Schiphorst, Tel 072 5128856.

Uitgave van

Mededeling

Langs deze weg wil ik u er op attent maken dat het abonnementsgeld voor **jaargang 7** voor **1 september 2003** overgemaakt dient te zijn. Zoals bekend € 20 overmaken op gironummer 7753528

t.n.v. **B.W.v.d.Peppel**, inz Poolster
Marijkelaan 7
6721 GN Bennekom

De verzamelaars die voor **jaargang 6** het bedrag van € 22 hebben overgemaakt, kunnen het bedrag met € 2 verminderen.

Medewerkers aan dit nummer waren: Aly en Hedman Bijlsma, Ed Braakman, Anrie Broere, Piet de Groot, Harry Karssies, Alex Kampinga Frits Locher, Piet Mutsaert, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel en Tom Streng.

6de jaargang – nummer 17 – april 2003

Omslagillustraties

Er is in de wereld van alles aan de hand: oorlog in Irak, SARS - de geheimzinnige longontsteking -, vogelpest en zo kunnen we nog een poosje doorgaan op de pessimistische toer. Maar als positieve tegenhanger is daar Kouwe Drukke 17 met een feestelijke omslag. Deze omslag slaat niet op het verhaal van de skeeler, al zou je dat misschien afleiden aan de aanhef: FEEST-ROLLE. Deze "link" is puur toeval. Deze FEEST-ROLLE vormt de ouverture voor een mooi schaatsfeest dat eind 19de eeuw in Zaandam werd gehouden

Misschien kan de advertentie aan de achterkant van dit nummer een feest worden voor diegene die snel beslist en zich een forse uitgave wil of kan veroorloven. Een leuke verzameling schaatsen voor een beginnend verzamelaar wordt daar aangeboden.

Annie Broere

Inhoud

	blz.
Omslagillustraties	1
Glad, zwart en dun ijs	2
Schoonrijden	3
Schoonrijden in Nijmegen	4
De oudste schaatsclub van de USA en veiligheid op het ijs	5
De ontmythologisering van een legendarische schaatser	7
Prachtige schaatsen en bijzondere schoenen	9
De geschiedenis van de skeeler (4)	10
Reactie op Grote Friese Schaats	16
Stempelkaart 29	17
Groninger of gewoon een Hollandse schaats?	18
Oproep Engelse langebaanschaats	21
De Trommel (6) De 'Controlekaart' van Gerard Henneman	22
Siteseeing	25
Het Krabbelbaantje, Aflevering 10: 'En ijs kost mensenvleis'	26
Het vervalsen van schaatsen	30
Reactie op Bijzondere Duitse metalen schaats (Austria Patent)	31
Schaatsen als merkjes op "Gouwenaars"	33
Boek en Zopie	35
Kouwe Drukke	38

Voorblad: **FEEST-ROLLE**

Achterblad: **Belangrijke Advertentie en mededeling.**

Glad, zwart en dun ijs

Dinsdag 18 februari. Glad, zwart en dun ijs is de titel die ik vanochtend heb bedacht onder het uitrijden van een paar uurtjes schaatsenrijden. Het is mijn beurt om het redactionele artikel te schrijven. Aan u lezer, om uit te maken, wanneer ik mij op **glad, zwart of dun ijs** begeef.

In dit nummer schrijf ik een artikel over Groninger, Friese of Hollandse schaatsen. U moet het artikel als een aanzet zien om een discussie op gang te brengen, wanneer spreekt men over de Groninger, Friese of Hollandse schaats? Volgens mij zijn er deskundigen genoeg onder ons die daar een mening over hebben.

In het vorige nummer heb ik de wens geuit dat De Poolster een website opent. Ons lid Maarten Dijkstra uit Alkmaar, heeft op mijn wens gereageerd. Hij wil ons helpen en is bereid om via zijn bedrijf de jaarlijkse kosten voor serverhuur en registratie van de domeinnaam te sponsoren. Natuurlijk moet één en ander nog in het bestuur besproken worden. Dat een website nodig is, blijkt wel uit de laatste aanvraag over het lidmaatschap van de Poolster. Deze kwam via het Virtuele Schaatsmuseum van Bert Voorbergen bij secretaris Huub Snoep terecht, die de aanvraag aan mij doorzond.

In het artikel van Frits Locher wordt aandacht besteed aan reddingsmiddelen die nodig zijn om mensen uit een wak te redden. Aly en Hedman Bijlsma beschrijven een aantal boekjes waarin duidelijk wordt aangetoond dat reddingsmiddelen geen overbodige luxe zijn. Het is een alleraardigst verhaal geworden, wel een beetje luguber. Ik heb zelf alvast een prikker en werplijn aangeschaft voor het geval ik of iemand anders op het ijs in moeilijkheden raak. Bovendien steunde ik op deze manier ook nog een goed doel, want de opbrengst van de prikker en werplijn ging naar de Stichting Veilig Natuur-ijsverkeer.

Dat ik de reddingsmiddelen bijna zelf nodig had, bleek tijdens het uitrijden. Ik zag, dat een nogal gezette dame het ijs op wilde gaan, waar de hele morgen de zon op had geschenen. Het water stond al op het ijs. Ik riep: "mevrouw dat kan niet, u moet terug". Aan teruggaan had de dame niet veel zin, want ze had tot driemaal toe een schok van het schrikdraad opgelopen. "U moet rechts van het draaihek over het schrikdraad klimmen" riep ik. Ik had namelijk zelf gemerkt, dat aan de linkerkant spanning op de draad stond. Ze geloofde het maar half, weer koos ze de verkeerde plaats om op ijs te gaan. Ik schaatste door wat rietsprietten, dat liep minder goed af, het ijs brak en ik viel voorover. Mijn prikker had ik niet nodig, ik kon kruipend door 20 cm modderwater weer op **het gladde ijs** komen.

Mijn schaatsvrienden stonden mij natuurlijk lachend op te wachten.

Bart van de Peppel

Schoonrijden

Een benaming voor de manier van wedstrijden zoals we dat nu nog doen. Een heerlijke manier van schaatsenrijden dat je een ultiem gevoel geeft als je van links, en later rechts buiten over zwiert.

Maar deze vorm van rijden bestaat al enorm lang. Ik heb wel de indruk dat het enigszins streekgebonden was. In de kop van Noord-Holland waar mijn roots liggen, was op bijvoorbeeld Wieringen het hardrijden erg populair. Maar in heel veel dorpen o.a. Anna Paulowna, 't Zand, Oudesluis, Schagen en niet te vergeten Nieuwe Niedorp (de bakermat van het wedstrijdrijden) werd er gezwierd, zo ook rond Alkmaar, de Beemster, Purmerend, Schoorl en Bergen. Uit deze hele regio heb ik tijdens mijn wedstrijden tegenstand ondervonden. Maar de tegenstand kwam ook uit Zeeland en de Betuwe.

Mijn eigen ervaring is dat het zwieren gewoon een onderdeel was van mijn opvoeding. Allereerst schaatsen leren en dan zo gauw mogelijk leren zwieren of rondrijden.

De achtjarige Piet de Groot op Brabantse klompies en Zijn buurmeisje van 11 op Ruiterschaatsen.

Het gaf mij een voordeel, zij had namelijk kunstschaatsen en schoenen gekregen, in de periode dat ik $\pm$ 12 jaar oud was. Deze schaatsen en het feit dat ik ze mocht gebruiken zorgden voor ongekende mogelijkheden. Met deze schaatsen kon ik walsen, omspringen, kortom toen een kunstrijder in de dop. In die periode waren de standsverschillen behoorlijk groot. We hadden thuis een klein bollenbedrijf. Dus werden we met de nek aangekeken door de dochters van welgestelde landbouwers.

Maar als er ijs was en met mijn mogelijkheden op de schaats, was deze tijd een eldorado, want iedere jongedame wilde graag een baantje rijden.

Zelf leerde ik rondrijden op mijn achtste. De trots van mijn ouders. Hun Pietje kon rondrijden, want zo luidde het verhaal. Ik was de oudste van elf kinderen.

Mijn ouders waren zeer acceptabele zwierders, het werd voor mijn moeder steeds sporadischer, want ze was in verwachting, of met een nieuw broertje of zusje bezig.

Jong en niet zonder trots gebruik makend van de mogelijkheden, bepaalde dit een heel mooie en interessante periode van je leven.

Op veel soorten schaatsen is schoonrijden mogelijk. Mits goed geslepen natuurlijk.

De gevestigde schoonrijders probeerden je over te halen om aan wedstrijden mee te gaan doen. De slag was goed, de houding perfect. Met een paar echte schoonrijders, zouden op den duur resultaten niet uitblijven.

In de winter van 1963, met veel schoonrijwedstrijden en demonstraties, is een groep jongeren gestart met wedstrijden. In deze sport zijn de 30 en 40 jarige jongeren. Vooral als je het afzet tegen de groep die nu wedstrijden rijdt.

En daar ligt het probleem.

Tot de jaren $\pm$ 1966 -1967 zwierden er nog velen lustig op los. Uit deze groep stroomden wedstrijdrijders (later) door. Maar toen kwam het tijdperk Ard en Keessie. Plots wilde een ieder op noren schaatsen en dat is ons fa-taal geworden. Alles wat vanaf die tijd het hard- of rechtschaatsen is gaan beoefenen had geen interesse in onze zo geliefde schoonrijderij. Het is zo fijn, om heerlijk te zwieren .. met grote slagen van rechts naar links en andersom.

Als je deze techniek eenmaal beheerst en dat is niet eenvoudig, dan kun je schoonrijden tot op een zeer respectabele leeftijd.

Hier is in het verleden de L.V.S. uit ontstaan.

Dat is nu een grote, sociaal bewogen schaatsfamilie met oog, oor en medeleven met een ieder, die in privé moeilijkheden komt. Iedereen kent iedereen, dus op de wedstrijden en bij bepaalde trainingsgroepen gaan de beterschapkaartjes of andere opbeurende kaarten rond waar wij dan onze naam op kunnen zetten.

Dit als steun aan onze soms zwaar beproefde schaatsfamilieleden.

Persoonlijk hoop ik dat deze oude oer-Hollandse manier van schaatsen niet verloren gaat!

Piet de Groot.

Schoonrijden in Nijmegen

De voorjaarsbijeenkomst op 13 april in Nijmegen was een groot succes. Jammer dat er niet een groter aantal deelnemers was. De aanwezige deelnemers hebben volop kunnen genieten van het ijs de demonstraties en de lessen van de Landelijke Vereniging van Schoonrijders. Menigeen zwierde over het ijs of ze nooit anders hadden gedaan. Meer over deze dag in het volgende nummer.

Bart van de Peppel

De oudste schaatsclub van de USA en veiligheid op het ijs!

Ik heb in mijn bezit een boekje over de oudste schaatsclub van de USA, gepubliceerd in 1949 ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan. De "Philadelphia Skating Club and Humane Society" is dus opgericht in 1849 en wel op 21 december als "The Skater's Club of the City and County of Philadelphia." De club had als doel het onderricht van het schaatsenrijden te verbeteren, alsmede de kunst van het schaatsenrijden zelf. Daarnaast richtte de club zich op een goede onderlinge band tussen de leden en het efficiënt gebruik van reddingsmiddelen.

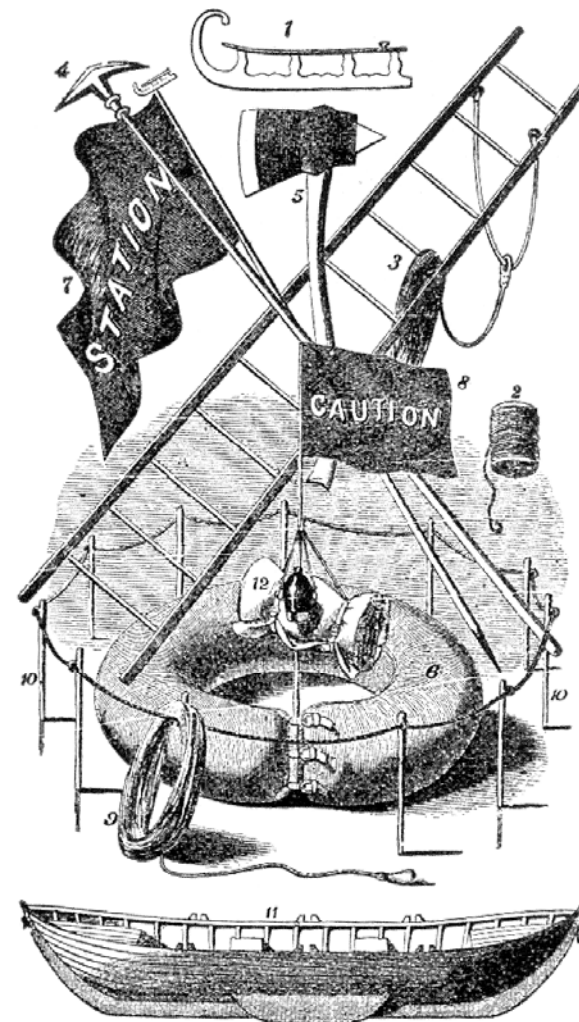
Geschaatst werd er immers op de rivieren Delaware en Schuylkill. In de eerste 10 jaar van haar bestaan werden maar liefst 125 personen gered. In 1895 was dat aantal opgelopen tot ca. 900!! In 1861 ging de club samen met de Philadelphia Humane Society, een club die in 1770 was opgericht om mensen te redden van verdrinking, uit brand etc., omdat de Philadelphia Skating Club de zaken beter georganiseerd en meer succes had.

De Philadelphia Skating club stelde verplicht dat elk lid tijdens het schaatsen als reddingsmiddel een klosje met touw (reel and cord) bij zich had om uit te werpen naar wie door het ijs was gezakt. Ook was verplicht het dragen van de clubbadge met daarop afgebeeld een schaats (zie bijgevoegde tekening bovenaan). Daarnaast beschikte de club over zeer veel reddingsmiddelen. De schitterende tekening uit genoemd jubileumboek laat, zoals hier afgebeeld, de diverse voorwerpen zien, waaronder ijsbijl, pikhaak, ladder, touw, zwemband, waarschuwingsvlag, touwafzettingen en zelfs een boot. Vanaf 1919 maakte de club gebruik van een gehuurde overdekte kunstijsbaan. Pas in 1937 kreeg de club een eigen overdekte ijsbaan!

Een beroemd lid uit de eerste jaren van de club was Mr. Busnell. Dat was de eerste persoon die metalen schaatsen in Amerika introduceerde. Een ander beroemd lid was in de jaren na de 2^e wereldoorlog de Noord-Amerikaanse, Wereld- en Olympisch kampioen kunstrijden Dick Button.

Deze Philadelphia Skating Club and Humane Society bestaat nog steeds!

Frits Locher

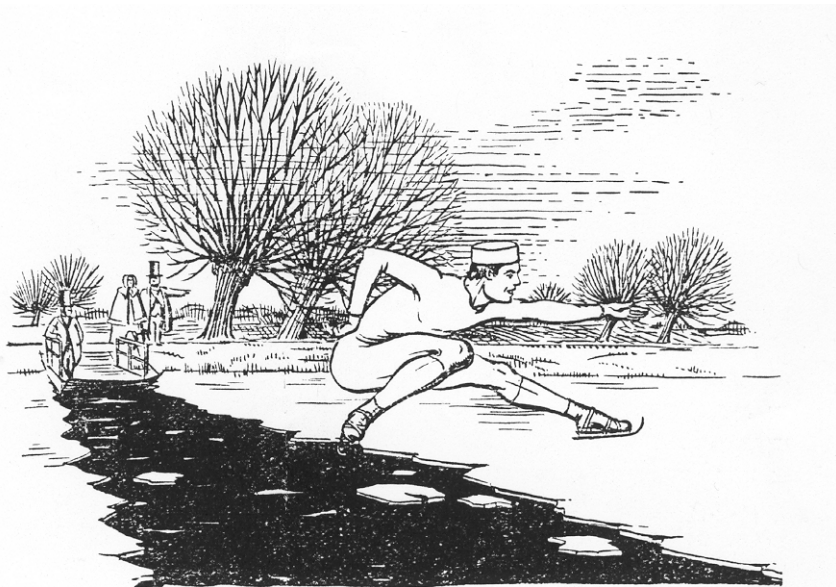

RESCUE APPARATUS

- 1 Club Badge. 2 Cord and reel. 3 Ladder.
- 4 Hook. 5 Axe. 6 Life Float. 7 Station Flag.
- 8 Caution Flag. 9 Life Line. 10 Air hole guard.
- 11 Boat. 12 Blanket, grapnel and drag.

[18]

De ontmythologisering van een legendarische schaatser

Een dergelijke sprong zou Adam gemaakt kunnen hebben. De afgebeelde gebeurtenis vond evenwel plaats op de Whittlesea in Engeland.

In het derde deel van het in 1941 verschenen Frysk Sêgeboek worden de sterke verhalen van enkele legendarische Friese schaatseren beschreven. Natuurlijk wordt de geschiedenis van de Bolswarder burgemeester Piter Koopman gememoreerd die in de strenge winter van 1763/64 in één dag naar den Haag reed en terug. En verder passeren met bijbehorende verhalen de namen van Knilles Ynses, Reade Atse en Fokke de Hardrijder de revue. Maar het meest prominent komt natuurlijk Adam Hurdrider aan de orde. Van hem gaat onder meer het verhaal dat hij al schaatsend over een 22 voet (x30cm) breed “soal” sprong (soal is Fries voor vaargeul, die in een bevroren kanaal is uitgehakt). De vraag rijst bij de kritische lezer wat er van dat soort verhalen waar is. Zo ook bij de heer Vleer die een onderzoek deed naar de persoon van onze Adam. Heeft hij überhaupt werkelijk bestaan? Wie was hij eigenlijk? Waar woonde hij? En wat is er van die sterke verhalen waar? Een bekend verhaal is dat Adam eens met grote vaart in een wak reed, en zoveel vaart had dat zijn hoofd tegen het ijs aan de overkant van het wak van de romp werd gescheiden. Het hoofd zette zijn weg boven het ijs voort, zoals het lichaam dat onder het ijs deed en beide werden bij het volgende wak weer verenigd. Dat is niet meer dan een mooi verhaal. Maar er resteren andere

verhalen die geloofwaardiger zijn en misschien in de loop der jaren alleen maar wat aangedikt zijn.

Maar eerst wil je natuurlijk meer van de persoon zelf weten. En dat heeft bovengenoemde auteur nagegaan. Hij had trouwens al heel wat verhalen van zijn in 1869 geboren vader over Adam gehoord. Hij ging sneuven in oude kranten, maar het was verbazingwekkend dat hierin in de 18de eeuw, de eeuw waarin Adam zijn triomfen vierde, niets over hem te vinden was. Tenslotte bracht een uitvoerig genealogisch onderzoek in oude akten uitkomst.

Adam Ruurds, zoals zijn officiële naam luidde, werd omstreeks 1720 in Akkrum geboren, op een boerderij in de buurt van Oldeboorn, in een moeilijke tijd door het voorkomen van veel ziekte onder het vee. Zijn hele leven bleef het trouwens tobben. Zijn eerste vrouw ontviel hem na vijf jaar huwelijk bij de geboorte van hun derde kind. Na een jaar trouwde hij opnieuw, met de nicht van zijn eerste vrouw die hem nog tien kinderen schonk. Toen hij ongeveer 36 jaar was verhuisde hij naar Deersum naar een kleinere boerderij. Hij bleef hier boeren tot zijn dood in 1800. Uit een van de akten die hij moest tekenen wist Vleer zijn handtekening te peuren, die we hierbij afbeelden. Vleer heeft de handtekening laten analyseren door een handschrijfkundige. Deze karakteriseerde hem als een optimistische figuur met gevoel voor humor, goedig van aard en vastbesloten. Je kunt je afvragen of op basis van alleen zo'n handtekening zulke vergaande conclusies verantwoord zijn.

Vleer slaagde er ook in een kwartierstaat van de voorzaten van Adam op te stellen die aan het eind van de 16de eeuw begint. Daaruit blijkt dat hij stamt uit een overwegend doopsgezinde familie van kleine boeren. In het boekje wordt verder de stamboom van het nageslacht van Adam Ruurds vermeld. Het valt op dat veel van zijn kinderen vaak meer dan één keer trouwden doordat hun echtgenoten vroeg stierven, een tijdsbeeld uit die jaren. Een enkele maal wordt hij vernoemd, maar niet altijd. Een kleinzoon die naar hem vernoemd is sneuvelt tijdens de veldtocht in 1812 in Rusland. In de latere generaties komen we de naam Adam niet meer tegen. Een van de dochters van Adam trouwt met een IJsselstein. En een zoon hiervan, Ruurd Minnes, is ook een bekende hardrijder geworden. Hij wordt genoemd als één van de prijswinnaars bij een hardrijderij in 1829 in Harlingen. Het moet mogelijk zijn de lijn van nazaten van Adam Hurdrider tot in onze tijd door te trekken, maar de stambomen van Vleer lopen niet verder dan tot het begin van de 20ste eeuw. Vleer onderwerpt ook nog enkele van de verhalen over onze ijsheld aan een kritische analyse. Zo komt hij tot de conclusie dat het “soal” waarover onze ijsheld sprong zeer waarschijnlijk geen 6.50 meter breed was, maar niet meer dan 3.50 meter. En dat zou een afstand zijn die verschillende

andere goede schaatsers hem na zouden kunnen doen. En de verhalen dat Adam overal won moeten we waarschijnlijk ook met een korreltje zout nemen. In de 18de eeuw werden er namelijk vrijwel nog geen schaatswedstrijden gehouden en hij kreeg daardoor geen kans zich op deze manier officieel te bewijzen. Resten alleen de verhalen die in de 19de eeuw over hem vooral in Friesland de ronde deden en die waarschijnlijk flink aangedikt zijn. Hierdoor kreeg deze Friese ijskoning een aureool waardoor hij ver boven andere cracks uitstak.

Met het verhaal dat hij een pottenbakkersknecht, die in het Groningse als de grote kampioen gold, er met de nodige *dédain* in een kampstrijd afreed zal men in het gewest Friesland geen moeite gehad hebben. Adam kwam voor deze gelegenheid bijna te laat doordat hij zich verslapen had en eerst nog even op de schaats van Oldeboorn naar Groningen moest rijden. Toen hij net op tijd aankwam stond zijn rivaal al ontdaan van zijn bovenkleding hem op te wachten. Adam ontkleedde zich niet omdat hij gezweet had.

Toch wist hij na drie ritten de Grönninger te verslaan. Een vierde rit gaf Adam als een soort toegift, maar nu zonder bovenkleding. En toen ging Adam zo snel dat toen hij aan het eind van de baan was, zijn tegenstander nog niet eens halverwege was! Moeten wij met de kritische Vleer nu geloven dat deze verhalen vaak niet meer dan opgekrikte verhalen zijn? Hoe dan ook, we voelen (als Friezen) met hem mee wanneer hij tot slot schrijft:

“Hij heeft werkelijk veel voor het Friese volk betekend en de regels in dit boekje aan hem gewijd, het onderzoek aan hem besteed, zijn de moeite waard, daar zijn persoon voor land en volk onsterfelijk is”

Minne Iedes Nieuwhof

Lit.: Vleer, W. Tsj. Zijn leven, daden, Adam “Hurdrider”, voor- en nageslacht. Op Honk, Hardegarijp, 1954, pp.40.

Prachtige schaatsen en ...bijzondere schoenen

Op een mooie winterdag liep ik in Duitsland op een Trödelmarkt in de omgeving van Düsseldorf. Eigenlijk zonder veel te verwachten, omdat ik dat al twee jaar minstens éénmaal per maand doe. Op deze markten tref ik zelden ijzeren (laat staan houten) schaatsen aan. De oorzaak hiervan is dat in de oorlog in deze regio het ijzer ingeleverd moest worden en het hout verbrand. Dit klonk aannemelijk toen de conservator van het Keuls museum mij dit vertelde. Nou, hij had gelijk. In Holland zijn meer Duitse schaatsen dan in Duitsland. Dit heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat er in Holland veel meer geschaatst wordt dan in Duitsland. Toen ik de tentoonstelling van Hudora in het streekmuseum van Radevormwald bezocht waren de wanden met kopieën van posters en catalogi behangen en in de vitrine lagen minder schaatsen

van Hudora dan dat ik zelf in mijn collectie heb. De twee paar houten schaatsen die daar lagen waren Hollandse.

Kunstschaatsen, merk Polar.

Dus met mijn aandacht eigenlijk niet bij schaatsen maar bij andere leuke dingen zag ik plots een paar schaatszakjes liggen. Je weet wel van die duurzame canvaszakjes waarin separaat een schaats wordt opgeborgen. Zonder veel te verwachten maakte ik zo' n zakje open en tot mijn grote verbazing kwamen er een paar hoge licht bruine suède schaats-schoenen met een Polarschaats te voorschijn. De kwaliteit straalde ervan af. Nadat ik de beschermer had weggenomen had ik een schitterende ijzeren kunst-schaats, type Karli Scheaefer, zwaar verchromd, aero dynamisch afgewerkt, uit de jaren 30 in handen.

Het was een plaatje, veel gebruikt want het glij-ijzer was dun geworden. Ze roken een beetje muf. In de binnenkant van de schaatsschoen trof ik het etiket van de schoenmakers aan. Dit waren Johannes Goetse en Waldemar Bekiers, sinds ca. 1850 maatschoenmakers te Berlijn SW 6, op het adres Waterloofer 2. Helaas, bleek de firma in de jaren 50 op de fles gegaan te zijn. Maar via via, want er zijn meer manieren om personen te achterhalen, kreeg ik het telefoonnummer van ene Goetse wonende te Berlijn. Ik, brutaal, dit telefoonnummer gedraaid en bingo een man kwam aan de telefoon en nadat ik hem had uitgelegd waarover het ging, kon hij zich precies herinneren voor wie deze schoenen waren gemaakt. Hij noemde mij de naam van Gezwister Pausin en ene Rotter. Ik vroeg hem voorzichtig naar de relatie met de schoenmakers. Hij was de 79 jarige zoon van de laatste schoenmaker Goetse. Hij wist het nog omdat hij schaatsgeek was en natuurlijk de ontmoeting met deze wereldkampioenen niet was vergeten. De genoemden komen ook voor in de catalogi van Polar uit de jaren 30. Helaas was deze man niet meer in het bezit van andere gegevens of materialen, die waren geruimd. Zo nu ben ik in het bezit van een paar prachtige metalen schaatsen met schoen van een mogelijke wereldkampioene schoonrijden voor het bedrag van 12 euro. Een echte aanwinst voor mijn collectie!

Ed Braakman

De geschiedenis van de skeeler (4)

Opmaat naar de nieuwe tijd

Het is al weer ruim 2 jaar geleden dat ik deel 3 heb geschreven. Hoog tijd om deze serie tot een goed eind (proberen) te brengen. Voor dit artikel heb ik mijn oor te luisteren gelegd bij een veteraan die bijna alle ontwikkelingen heeft meegemaakt en nog altijd actief is als schaatser en als skeeleraar beoefenaar van de skeelerwedstrijdsport: Ludwig Meijering uit Arnhem, die zelfs dit jaar wereldkampioen bij de veteranen in zijn klasse 65+ geworden is.

We maken een sprongetje in de tijd en belanden in het midden van de tachtiger jaren. Een nieuwe naam duikt op: de tri-skate. Dit was een soort skeeler met een vrij harde en zware schoen en voorop een soort dopje om mee te remmen. Deze "tri-skate", de naam zegt het al, had drie wieltjes. Deze wieltjes stonden dicht bij elkaar en het geheel leek meer op een rolschaats.

Het was oorspronkelijk een Amerikaans product en werd 's zomers gebruikt in Amerika en Canada om er hockey mee te spelen. De tri-skates werden geïmporteerd door de Nederlandse Belg Postma, oorspronkelijk afkomstig uit Friesland. Hij zocht contact met Rein Zwart en Henk Hetebrij, die de eerste wedstrijd op tri-skates in Leeuwarden organiseerden.

Klaar voor een demonstratie met de tri-skates

Deze wedstrijd werd gehouden op de Groeneweg op 12 april 1985. De winnaar was Bennie van der Weide. Ook werd er nog een dameswedstrijd gehouden die gewonnen werd door Ypie op de Hoek, de vrouw van Jan Eise Kromkramp, 2de werd Lenie van der Hoorn, ook al geen onbekende in schaatsland.

Postma had om zijn product te promoten alle deelnemers een paar tri-skates gegeven. De tijd van het grote geld was nog niet aangebroken en ook de grote sponsors ontbraken. Wel had men Zandstra om wat prijzen gevraagd. Als goed zakenman voldeed hij graag aan dit verzoek en stelde het een en ander beschikbaar. Groot was dan ook zijn verbazing toen hij zag dat de deelnemers allen reden op de tri-skates van de concurrent. Hij kan er nu smakelijk om lachen, maar toen is het bij hem wel wat gaan kriebelen.

Rolling boots

Wouter Zandstra had enkele jaren eerder - eind jaren 70 - al Rolling Boots op de markt gebracht. Daar is begin tachtiger jaren in Aalsmeer een wedstrijd mee gehouden. Deze Rolling Boots waren echter geen groot succes. De techniek van de lagertjes was nog onvoldoende en de rolweerstand te groot. Het stalen frame van deze Rolling Boots werd gemaakt door de Anker Data Werke in de toenmalige DDR. Let wel dat bij de introductie van de Rolling Boots de naam skeeler nog niet werd gebruikt; Skeeler was nog steeds een merknaam. Begin jaren tachtig had Zandstra ondertussen de gehele voorraad (100.000 stuks!) van de geflopte Skeeler opgekocht, inclusief het recht op de merknaam. Tien jaar lang is de naam skeeler dus niet gebruikt.

Op het moment nu dat de Nederlandse Belg met zijn tri-skates ten tonele verscheen was Zandstra in het bezit van nieuwe wieltjes gekomen. De Amerikaan Scott Olsen had ze uitgevonden. De belangrijkste eigenschap ervan was dat ze een sterk verminderde rolweerstand hadden. Jan Roelof Kruithof, een man die alle nieuwe technische snufjes nauwlettend volgde, wist dit kenmerk en zocht contact met Zandstra. Het monteren van de nieuwe wieltjes was een kleinigheid en bij de eerstvolgende tri-skates wedstrijd op de Cool-singel in Rotterdam verscheen Kruithof met zijn nieuwe skeelers met vier Olsen wieltjes aan de start. Postma was in alle staten. Hij vond dit oneerlijke concurrentie en wilde Kruithof een startverbod opleggen. Hij had echter geen patent op de tri-skates en Kruithof kon gewoon meedoen. Volgens Zandstra is er toen een kleine deal gesloten. Afgesproken werd dat JRK - deze afkorting was in die jaren een begrip - zich een poosje rustig zou houden in het peloton, alleen in de finale mocht hij alle remmen losgooien. Hij won deze wedstrijd dan ook "op rolletjes"! Deze overwinning baarde veel opzien en ontlokte "Dolle" Dries van Wijhe de historische woorden: "Als JRK wil winnen met vliegeren, dan zou hij in staat zijn zijn vliegertouw uit Amerika te halen als dat beter zou zijn". Het tri-skate avontuur van Postma was dan ook vrij snel ter ziele en heeft al met al maar enkele maanden geduurd. Achteraf gezien is deze wedstrijd de start geweest van de revolutionaire ontwikkeling van de moderne skeeler.

Kruithof hield het skeeleren trouwens al vrij snel voor gezien, vooral na een vrij ernstig ongeluk. Hij kreeg een steentje tussen zijn wielen, maakte een flinke smak, brak zijn kaak en kon enkele maanden alleen maar vloeibaar voedsel tot zich nemen.

Skates of skeelers

Het volgend seizoen reed iedereen bij wedstrijden op skeelers met vier, later met vijf wielen. Nu ik het toch heb over skeelers met 4 of 5 wielen, moet ik eerst wat verduidelijken. Al enkele jaren lees je over skates en skeelers. Zelfs het blad van de SBN- de Skatebond Nederland - heet Skate en Skeeler. Hoe zit dit nu? Het is eigenlijk heel eenvoudig. De naam skeeler wordt gebruikt als

een officieel Nederlands woord voor alle skates met vijf wielen op één lijn. Internationaal kent men het woord skeeler niet en wordt alleen maar het woord skate gebruikt. Daarom heeft de Nederlandse Skeeler Bond in 1999 haar naam veranderd in Skatebond Nederland. Een skeeler met vier wielen op rij is dus officieel geen skeeler maar een inline-skate.

Na de twee Elfstedentochten op rij die van 1985 en 1986, nam het skeeleren een geweldige vlucht. Aanvankelijk als ondersteuning, vooral conditioneel, van het schaatsen. Voor die tijd werd er ook al geskeelerd en werden er wedstrijdes georganiseerd: de beroemde "rondjes rond de kerk" en op wat afgelegen parkeerplaatsen op een verloren zaterdagmiddag. Deze evenementen werden georganiseerd door jubilerende ijsclubs en ondernemersverenigingen die hun braderie wat meer glans wilden geven. De deelnemers aan deze wedstrijdes dienden als publiekstrekking. Het waren meestal de A-marathonrijders die zoals Ludwig Meijering het zo plastisch uitdrukte, "hun kunstjes kwamen vertonen". Kortom, het was een mengeling van sport en volksvermaak.

Er kwam al wat meer structuur in toen de krantenuitgeverij Wegener uit Apeldoorn er meer aandacht aan ging besteden in zijn kranten en Wehkamp als sponsor op ging treden. Dat is ook de reden dat het skeeleren als eerste op de Veluwe een grote vlucht heeft genomen.

Sport of volksvermaak? Ludwig Meijering in actie.

Het materiaal in de 2de helft van de tachtiger jaren ging met sprongen vooruit. De frames waarin de wieltjes werden bevestigd werden gegoten en er werden patenten op verstrekt. De firma Raps bv. verkreeg in 1987 een patent op zijn monolytisch frame en we zagen al dat Zandstra met snelle wielen de markt heeft open gebroken. Ook aan de schoenen werd meer aandacht besteed. Werden aanvankelijk onder de bestaande schaatsschoenen (o.a. die van Krienbühl,) skeelers gemonteerd, later kwamen er speciale schoenen, die wat hoger en steviger waren dan de schaatsschoenen.

Ook werd veel geëxperimenteerd met de hoogte van de wieltjes. Hadden die aanvankelijk een diameter van 72 mm, al snel kregen ze een diameter van 74 of 76 mm. Nu zijn er zelfs wieltjes met een diameter van 82 en 84 mm. Voordeel hiervan is dat de snelheid groter wordt, maar er worden ook hogere ei-

sen gesteld aan de techniek en de stabiliteit. Ook de frames moesten aangepast worden. Er zijn nu zelfs al skeelers met kleine hulpwieltjes, links of rechts van het laatste wieltje. Heeft de skeeleraar voldoende techniek opgedaan, dan kunnen deze hulpstukken er weer afgehaald worden.

Niet alleen de hoogte van de wieltjes is belangrijk, ook de hardheid van de bandjes speelt een rol. Hoe harder de bandjes, hoe hoger de snelheid. Je hebt zelfs regenbandjes. Deze zijn uiteraard zachter en kleven meer op de weg. Skeeleren begint dus steeds meer te lijken op autoracen, met dit verschil dat de menselijke kracht onmisbaar blijft bij het skeeleren.

Remmen bij skeeleren is een heel ander verhaal. Er is een aantal experimenten geweest van remmen die op skeelers zijn aangebracht. Ik kan me zelfs nog herinneren dat enkele jaren geleden de T. H. in Delft een prijsvraag heeft uitgeschreven: wie maakt een veilige skeeler met een goed remsysteem. Leuke vondsten zijn er gedaan, maar ik kan me niet herinneren dat ze op grote schaal zijn toegepast.

De skeeleraar zal het remmen toch echt zelf moeten leren, ofwel uit een boekje of door het volgen van een skeelercursus. De meeste inline-skates hebben echter wel een remsysteem. Het meest voorkomende is de hielstop. Bij dit systeem is er een remblokje gemonteerd achter de rechter skate. Sommige inline-skates hebben een ingebouwde rem. Deze wordt in werking gesteld door druk uit te oefenen op het achterste wieltje van de rechter skate. Er bestaat ook nog een ABT-brake. Dit is wel de makkelijkste methode. Hierbij hoeft je alleen maar je rechterskate naar voren te brengen om de rem in werking te stellen. In de negentiger jaren kwam in navolging van de klapschaats de klapskeeler op de markt. Dit beviel bij de toppers toch niet zo geweldig; hij was niet stabiel genoeg.

De omslag

Raps klapskeeler

Bleef skeeleren tot ongeveer midden jaren tachtig een ondersteuning van het schaatsen, na de Elfstedentochten van 1985 en 1986 is het een zelfstandige sport geworden. Toen ook is Stichting Skeeler Sport opgericht die enkele jaren geleden omgezet is in Skatebond Nederland. De bekende schaatsmerken Viking, Zandstra en Raps zijn zich toen intensief met de fabricage en verkoop van skeelers bezig gaan houden.

Eén merk moet in dit opzicht apart vermeld worden: Mogema uit Oldebroek geldt bij de wedstrijddrijders als de beste. Het is trouwens een internationaal

bedrijf; in veel landen bestaat dit merk. Deze firma heeft als een van de eersten de skeeler met vier en vijf wielen in serieproductie genomen.

Raps vijf-wielerskeeler.

De dubbel-push

Tot slot nog iets over de techniek van de wedstrijdrijders. Met de wedstrijd-skeeler maak je een veel kortere slag, ja zelfs een dubbele. De kenners spreken over de *dubbel-push*. Dit betekent dat ze in één slag twee maal afzetten. Op het ijs is deze dubbelslag ook al eens uitgeprobeerd. Recentelijk nog door de 32 jarige Amerikaan Chad Hedrick. Hij behaalde bij de World Cup wedstrijden een hoge klassering, maar hij is dan ook een top-skeeleraar die al veelvuldig skeelerkampioen is geweest. Wordt dit de nieuwe Parra die in Turijn triomfen gaat vieren? Volgens de laatste berichten wil hij zijn *dubbel-push* op het ijs niet verder gaan perfectioneren.

De geschiedenis van de skeeler wil ik hiermee gaan afsluiten, maar over de ontwikkeling en de stormachtige ontwikkeling van het skeeleren is nog wel het een en ander te schrijven. Daarover een andere keer meer.

Anrie Broere

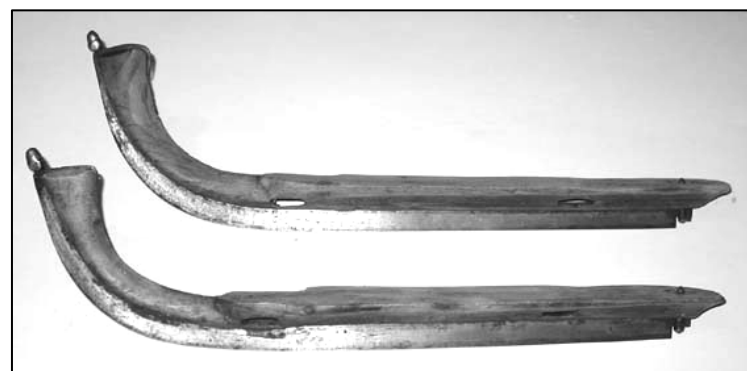

Reactie op Grote Friese Schaats

Op mijn artikel Grote Friese Schaats in Kouwe Drukke nr.16 staat op heb ik leuke reacties gekregen van de Poolsterleden Anrie Broere, Teun Sluis en Wim Molenveld. In dat artikel beschrijf ik een in mijn bezit zijnde schaatsmodel dat een hoogoplopende hals heeft met koperen knop, niet zo smal is als de Groninger schaats en niet zo breed is als de Noordhollandse/Westfriese schaats. Anrie had zeer recent zo'n type schaats te pakken gekregen in Zwolle. Wim vertelde dit model tegen te zijn gekomen in het gebied van Zwolle tot Meppel. Ik zelf heb mijn drie exemplaren in de buurt van Zwolle gekocht. De reactie van Teun bood nog meer houvast omtrent het gebied van herkomst. Hij vertelde dat hij dit soort schaatsen, intussen lang geleden, in het gebied rond Zwolle rechtstreeks van de oorspronkelijke eigenaar kocht. Teun meent ook dat de glij-ijzers van dit model bijna altijd voorzien zijn van een gleufgat voor de riemen. Mijn schaatsen hebben dat!

Op basis van deze gegevens denk ik dat het verantwoord is om de conclusie te trekken dat het gebied van herkomst van dit schaatsmodel ligt in het gebied van Zwolle richting Drente. De titel Grote Friese Schaats in mijn artikel is dus onjuist; het model is eerder een Grote Overijsselse Schaats.

Frits Locher

Grote Overijsselse Schaats?

Foto Frits Locher

Stempelkaart 29

- Naam:** Piet Mutsaers
Bergstraat 7
5581 BL Waalre
tel. 040 2216098
- Beroep:** Sinds twee jaar met vroegpensioen. Voorheen 31 jaar verbonden als chefijsbaan-zwembad bij de gemeente Eindhoven. Dus lekker dicht bij het vuur!!!! (ijs red.)
- Verzamelaar:** Sinds 1970. Echter pas serieus bij het begin van het schoolschaatsen in 1976. Na de eerst georganiseerde schaatsruilbeurs, ging ik met zes paar verschillende houten schaatsen naar huis.
- Lid Poolster:** 1996 ??
- Topschaatsen:** Sjefke van Tiel, glissen, gatenschaatsen, maar dan met rechthoekige gaten en vermoedelijk een afgezaagde krul. Verschillende krulschaatsen met grote en kleine krullen.
- Bijzonder boek:** Ben in bezit van twee en halve meter schaatsboeken, veelal technische schaatsboeken i.v.m. mijn vroegere werk en als bondsoefenmeester. Maar ook kijkboekjes met schaatsplaatjes.
- Belangstelling:** Natuurlijk alles over ijsbaan Eindhoven. En alles wat met schaatsen te maken heeft. Het kan niet gek genoeg zijn. Ik vind verzamelen van schaats-aanzichtkaarten bijzonder. Sinds twee jaar ben ik terug naar school (Academie Schone Kunsten) om mijn hobby tekenen-schilderen verder te ontwikkelen.
- Kouwe Drukke:** Kijk er altijd naar uit. Het wordt een verzameling op zich!! Ik zie er liever vier per jaar dan drie. (laat de vrouw van de opmaker het maar niet horen. Red.)
- Ik heb veel waardering voor de inzet van het bestuur en de redactie.

Groninger of gewoon een Hollandse schaats?

In mijn werkzame leven heb ik veel te maken gehad met standaardisatie van materialen en gereedschappen. Ik loop al jaren met het idee rond om dit ook op schaatsen toe te passen. Want laten we eerlijk zijn, als we onze documentatie er op naslaan, spreekt de ene deskundige van een Friese schaats, waar de ander het over een Hollandse schaats heeft. En wat is het verschil tussen een Groninger schaats en een Friese schaats? Ik hoop dat dit artikel er toe zal bijdragen de discussie over de benaming van de verschillende modellen schaatsen op gang te brengen.

Toen ik in september 2002 op mijn beurt stond te wachten in het postkantoor van Wageningen om postzegels te kopen voor de verzending van KD15, werd ik aangesproken door medeverzamelaar Tijs Visser. Hij vertelde mij dat hij van plan was om een artikel te schrijven over het verschil tussen Friese en Groninger schaatsen. Voorlopig is het bij die toezegging gebleven, maar Tijs kan zijn streken op het ijs zetten door zich in deze discussie te mengen.

Toen ik begon met verzamelen van schaatsen werd ik meteen geconfronteerd met de vraag: is het nou een Friese, Groninger of Hollandse schaats? Dat was toen ik het boek "Verzamelen is ook een kunst" in handen kreeg. Hierin staat een zeldzaam paar schaatsen van Bert Voorbergen afgebeeld. Bert beweert dat dit type schaats te zien is op gravures uit de 16de en 17de eeuw. Volgens Bert zijn kenners geneigd te zeggen dat dit Groninger schaatsen zijn. Bert houdt het zelf echter op Hollandse modellen. Dit standpunt kwam ik ook weer tegen bij een bezoek aan zijn virtuele schaatsmuseum.

Intussen is mijn eigen verzameling met een aantal van dit model schaatsen uitgebreid. Het waren René Diekstra en Jan Biegelaaier die mij er op wezen, dat deze schaatsen ouder waren dan dat tot nog toe werd aangenomen. Een ansichtkaart van het schilderij "Schaatsenrijders op ijs bij Kampen" van Hendrik Avercamp bevestigde dat. In het boek "Van glis tot klapschaats" bespreekt Wiebe Blauw wel modellen uit 15de, 16de en 17de eeuw, maar jammer genoeg niet het model dat het meest lijkt op de voor ons bekende Groninger schaats.

Dus besloot ik om zelf wat researchwerk te doen. Gewapend met een vergrootglas heb ik de tentoonstelling "Winters van Welleer" in het Mauritshuis bezocht. De andere museumbezoekers keken wel wat raar toen ik met mijn vergrootglas aan de slag ging. Maar ik trok me nergens wat van aan en als ik schaatsen zag afgebeeld op de gravures, tekeningen en schilderijen, dan bekeek ik ze nauwkeurig.

Op een gravure van Frans Huys (naar Pieter Bruegel de Oude) stonden de mensen met een soort schuitachtige schaatsen afgebeeld, waarvan de hals

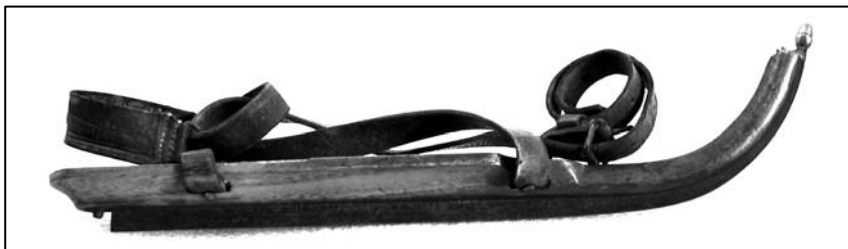

Foto 1. Groninger schaats, gebogen hals, houtsoort beuken.

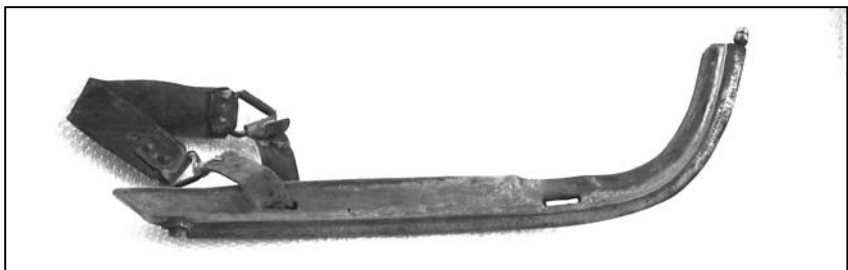

Foto 2. Groninger schaats, gebogen hals, houtsoort essen.

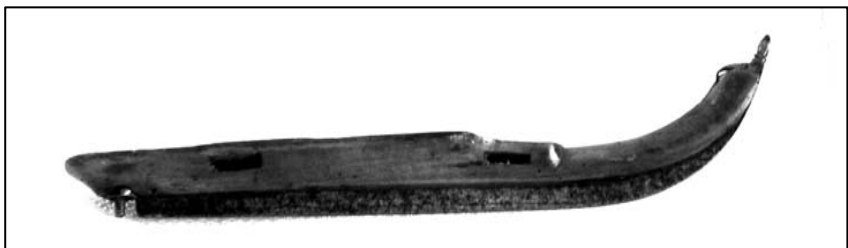

Foto 3. Hollandse schaats, hals gezaagd en gestoken, houtsoort beuken.

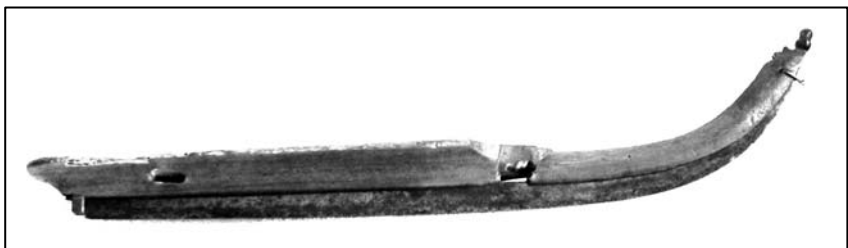

Foto 4. Hollandse schaats, hals gezaagd en gestoken, houtsoort eiken.

Foto's Bart van de Peppel.

in een scherpe spits toeliep. Op een schilderij van Arent Arentsz (1585/86-1631) kon je duidelijk een paar Friese schaatsen herkennen. Op schilderijen van Jan van Goyen (1653), Hendrich Averkamp (1620), Aert van der Neer (1655-1660) en Jan Beerstraten (1651) stonden de figuren op krulschaatsen en op, laten we maar zeggen, Hollandse schaatsen, gelijkend op de Groninger schaats. De meeste schilderijen waren in Noord- of Zuid-Holland en Vlaanderen geschilderd. We kunnen dus stellen dat de Hollandse schaats al in 17de eeuw gebruikt werd.

Tussen de Groninger en Hollandse schaatsen uit mijn verzameling zijn duidelijk verschillen te constateren. Bij de Groninger schaats is de hals gebogen door het hout te stomen. Dat kun je zien omdat de houtnerf met de gebogen hals meeloopt (Foto 1 en 2). De hals steekt onder een hoek van $\pm 70^\circ$ naar boven.

Bij de Hollandse schaats is de hals ontstaan door het weg steken van hout. De houtnerven van de hals lopen hierbij dus evenwijdig aan die van de voetstapel (Foto 3 en 4). Bij deze schaatsen steekt de hals onder een hoek van $\pm 50^\circ$ – dus minder stijl – naar boven.

Alle Groninger schaatsen in mijn collectie hebben driekante ringen in het hakleer. De houtsoorten die gebruikt werden, zoals beuken en essen, hebben een buigsterkte van rond de 1140 kgf/cm^2 . Europees eiken heeft maar een buigsterkte van 950 kgf/cm^2 . De schaatsen zijn voorzien van een koperen knop.

De Hollandse schaatsen uit mijn collectie zijn gemaakt van de houtsoorten beuken en eiken, en van een gesmede of koperen knop voorzien. Meestal tref je een glis enkel aan, bijna nooit als paar. De zes Hollandse schaatsen uit mijn collectie zijn allemaal éénlingen. Dit zou evenals bij de glissen een teken van ouderdom kunnen zijn.

Dit artikel gaat niet over kwaliteiten van de in het verleden zo geroemde Friese schaatsen. Een moeilijk onderwerp, waarover wij graag een ander aan het woord laten!

Stellingen:

- Een schaats is pas een Groninger schaats als de hals gebogen is en steil onder een hoek van $\pm 70^\circ$ naar boven steekt.
- Een Hollandse schaats is geheel uit één blok hout gezaagd en gestoken. De hals van de schaats steekt onder een hoek van $\pm 50^\circ$ schuin naar boven.

Verzamelaars wat is hierop uw reactie?

Bart van de Peppel

Oproep, Engelse langebaanschaats

Kort geleden heb ik een paar schaatsen gekocht van een afwijkend model. (zie bijgaande foto) Het zijn schaatsen van het Engelse fabrikaat A.Ridge & Sons Sheffield. Wat mij opviel aan deze schaatsen is dat de kant van de hak ten opzichte van de teenkant nog al een hoogteverschil heeft. Als je toch staat dan heb je volgens mij het gevoel dat je voorover kan vallen. Kan volgens mij ook niet prettig zitten.

Ik ben dat hoogteverschil tussen de voorkant en de achterkant van de schaats bij Engelse schaatsen wel meer tegen gekomen. Wat is de bedoeling ervan, is het om sneller te kunnen schaatsen? En waarom hebben andere fabrikanten hier niet op ingespeeld?

Ben benieuw naar uw mening.

Alex Kampinga

Noot redactie: Op de eerste vraag van Alex biedt Buttingha Wichers een antwoord:

Bij de Engelsche hardrijdersschaats zijn, zoowel het lager worden van de schenkel als de zeer korte hals, aangebracht om den afzet zoo krachtig mogelijk te maken. De hals is echter niet 'vol' genoeg en de schenkel voor hard ijs te breed. Daar tusschen het voorste gedeelte van de voet en den houten voetstapel nog ruimte is, gaat bovendien een gedeelte van de aangewende kracht verloren. Voorst zou het aanbeveling verdienen als de schenkel eerst gelijk met de hak eindigde en daar werd afgerond. De voorover hellende stand van de schaats belemmert de glijkracht; het loopen of 'klauwen' daarentegen gaat gemakkelijker met deze schaatsen dan met andere. Voor hardrijden op korten afstand schijnen ze mij zeer goed, niet echter voor het rijden op langen afstand.

Let wel Buttingha Wichers bespreekt hier een paar Whittlesea-runners. De schaatsen van Alex zijn volgens mij echt bedoeld voor de lange baan.

Bart van de Peppel

De Trommel (6) De 'Controlekaart' van Gerard Henneman

Startnummer 18498

Met het ontvangen van startnummer 18498 begint in 1985 het Elfstedenleven van Theodoor van der Kooi. Nadat voorzitter Jan Sipkema de Elfstedentocht voor donderdag 21 februari heeft aangekondigd meldt schaatsliefhebber Van der Kooi zich op dinsdag 19 februari in alle vroegte bij de Frieslandhal om zich aldaar in te laten schrijven. De rij wachtenden is echter lang en Theodoor besluit uit de opdringende rij te stappen. Op zijn werk -hij is werkzaam bij de Provinciale Waterstaat, waar Sipkema hoofddirecteur is- krijgt hij echter spijt en 's middags keert hij terug naar de Frieslandhal om dan alsnog en ongehinderd zijn bewijs van inschrijving in ontvangst te nemen.

Zijn startnummer -18498- is echter hoog en daardoor kan Theodoor op donderdag 21 februari pas om 9.20 uur van start gaan. De temperatuur ligt dan al ruim boven het vriespunt. Desondanks weet Theodoor van der Kooi rond elfen moe, maar zeer voldaan de finish op de Bonkevaart te bereiken.

Het blijft niet bij deze ene Elfstedentocht, want ook een jaar later rijdt Van der Kooi, hij is dan inmiddels lid van de Elfstedenvereniging, de tocht der tochten. Ook wandelend en fietsend heeft hij de Friese steden inmiddels in georganiseerd verband gepasseerd en het daartoe uitgereikte brevet siert 'met enige trots' één van de wanden in de huiskamer aan de Snekerveste in Nieuwegein.

Tezamen met het rijden van de Elfstedentocht van 1985 is zijn interesse in het verschijnsel Elfstedentocht gekomen. In een antiquariaat koopt Van der Kooi een paar boekjes en samen met zijn collega en schaatsmakker Gerrit Nauta, de zoon van Jeen Nauta, bezoekt hij een vergadering van de Elfstedenvereniging. Halverwege de jaren negentig wordt Theodoor van der Kooi lid van de Poolster en op het specialisatielijstje behoort achter zijn naam 'ELFSTEDENTOCHT' te worden vermeld.

Gerard Henneman

Bij één van zijn bezoeken aan een antiquariaat komt Van der Kooi in het bezit van een pakket met daarin de Elfstedenstartkaarten van Gerard Henneman. Henneman is een verdienstelijk schaatsenrijder, die begin jaren dertig met de KNSB-ploeg trainde in het Zwitserse Davos en Engelberg. In een krantenartikel van 9 januari 1931 met als kop 'De Ned. Schaatsenrijders in Engelberg' lezen we: 'Henneman, die dit jaar voor het eerst op Noren rijdt, was voor ons een verrassing.' "En Henneman meer met korte slagen en iets te rechtop nog, doch met krachtigen afzet" 'We wisten wel dat Hennemann een der taaisten was, maar dat hij na zoo korte training en zonder voortraining de 5000 meter binnen de 10 min. rijden zou had niemand verwacht. Hij reed over dezen afstand 9.58 op niet ideaal ijs met nog vele fouten in stijl en afzet, zodat het jammer is, dat deze rijder niet kon blijven tot 17 en 18 januari bij de

KNSB ploeg.' In 1933 en 1941 is Gerard Henneman deelnemer aan de Nederlands schaatskampioenschappen. In 1933 eindigt hij in Heerenveen achter Klaas Schenk op een elfde plaats, in januari 1941 is in Bergen een vierentwintigste plaatst het hoogst haalbare voor Henneman.

Gerard Henneman is in 1940 deelnemer aan de wedstrijd van de Elfsteden-tocht. Bij Bolsward moet hij de strijd echter om onbekende reden staken. In 1941 rijdt Henneman wederom de Elfstedentocht, maar hij is ditmaal deelnemer aan de toertocht.

De individuele toertocht van 19 januari 1942

No. _____

ELF-STEDEN-VEREENIGING
Oplevingsclub te LEEUWARDEN.

Ald. TOCHT.

WEDSTRIJD 19 januari 1942
individueel

Contrôlekaart voor G. Henneman Haarlem

De Elf Friese Steden.	Controlepost.	Onder-Totaal linge afstand in KM. in KM. komst	Tijd Van aan- komst	Tijd Van vertrek	Handtekening van den Controleur.	Bemerkingen
Leeuwarden	Hotel de Klanderij	—	—	—	Westerling 8.10	
Dokkum	Café Drost Hotel Schaafsma	23,8	23,8	—	7.55	
Leeuwarden	Café De Elf Steden	23,8	47,6	—	9.10	
Franeer	Café A. van Loon	18,7	66,3	—	9.10	
Harlingen	Heerenlogement	9,2	75,5	—	10.16	
Bolsward	Café "Pewer"	18,5	94	—	10.16	
Workum	Café de Zwaan	11,7	105,7	—	10.16	
Hindeloopen	Hotel de Hinde	8,7	114,4	—	10.16	
Stavoren	Café A. Kuiperus	10,5	124,9	—	10.16	
Sloten	Café Bokma	25,3	150,4	—	10.16	
Ulft	Café "Wap. v. IJst"	13,7	164,1	—	10.16	
Sneek	Café Bokma	4	168,1	—	10.16	
Leeuwarden	Hotel de Klanderij	27	195,1	—	10.16	

De Regellings-Commissie: Mak - Jan - Bep en G. Henneman

Het meest bijzondere document uit het pakket van Theodoor van der Kooi is Henneman's 'Contrôlekaart' van de Elfsteden-tocht van 19 januari 1942. Deze kaart vertelt het unieke verhaal van een deelnemer aan de individuele toertocht van 1942.

Evenals in 1941 mochten de deelnemers in 1942 de toertocht ook op een andere dag dan de officiële dag donderdag 22 jan. rijden. Slechts in beperkte mate werd hiervan gebruik gemaakt. In de 'Kleine encyclopedie van de elfstedentocht', samengesteld door Gosse Blom, lezen we de volgende opsomming: 'vrijdag 16 jan. 2 deelnemers, zondag 18 jan. 1 deelnemer, maandag 19 jan. 8 deelnemers, dinsdag 20 jan. 11 deelnemers, woensdag 21 jan. 2

deelnemers, vrijdag 23 jan. 1 deelnemer'.

Gerard Henneman rijdt de toertocht op 19 januari in het gezelschap van zijn broers Mak, Jan en Bep Henneman. De gebroeders zijn woonachtig in Rotterdam, Beverwijk en Haarlem, Gerard woont in de Velsersstraat 20 te Haarlem. Bij de start om 6.10 uur is het aardedonker. In Hotel de Klanderij wordt de controlekaart afgetekend door Mr. K. Westerling, die in 1942 het secretariaat van de 'ELF-STEDEN-VEREENIGING' heeft overgenomen van B. Bruinsma. Er staat een stevige oostenwind en het is ijskoud, de temperatuur schommelt tussen de -7 en de -13 graden Celsius. De ijsomstandigheden zijn deze dag echter welhaast perfect. De gebroeders Henneman rijden de tocht,

evenals die van 1941 om de noord en laten hun kaart om 7.30 uur afstempen bij Café Drost in Dokkum. Met de wind in de rug rijden de vier mannen richting Harlingen, waar zij om 10.16 uur arriveren. Via Bolsward en Workum wordt kort na één uur Hindeloopen bereikt. Hier pikt Bep broer Jan met de schaats in het been, maar dit kan Jan niet beletten om de tocht te vervolgen. Nadat de controlekaarten in Hotel de Zwaan zijn afgetekend wordt de tocht voortgezet richting Stavoren. Vanaf Stavoren gaat het traject tegen de wind in, maar de broers Henneman genieten volgens de aantekeningen van Gerard op de controlekaart van hun tocht. 'Gezamenlijk veel plezier gehad', lezen we als korte herinnering op zijn kaart.

Kort voor achten bereiken zij de finish op de Schenkenschan. Zij worden daar in het duister opgewacht door de voorzitter van de Elfstedenvereniging Mr. M.E. Hepkema, die blijkbaar was geïnformeerd over het tijdstip van aankomst van de vier Hollanders. Hepkema noteert als aankomsttijd '7.55' op de controlekaart van Gerard Henneman. Hij is met het oog op de officiële tocht van donderdag 22 januari ongetwijfeld zeer nieuwsgierig naar de ervaringen van het viertal. Als laatste plaatst Mr. Westerling om 8.30 uur zijn naam op de controlekaart. In een krantenartikel van 20 januari 1942 lezen we:

'De Elfstedentocht' INDIVIDUELE RIJDERS. Gisteren hebben acht personen den tocht langs de Friese Elfsteden gereden. Onder hen waren vier broers, de gebroeders Henneman uit Rotterdam en Haarlem, die reeds tot de getrouwe Elfstedenrijders zijn gaan behoren. Een hunner heeft de tocht drie keer gedaan, twee deden met goed succes twee keer een gooi naar het Elfstedenkruis en de vierde veroverde thans voor de eerste maal het zoo gewaardeerde eereteken.'

Gerard Henneman rijdt later ook de Elfstedentochten van 1954, 1956 en 1963, bij die laatste tocht komt hij echter niet verder dan Hindeloopen.

Een toer- en wedstrijdtocht in één winter

Broer Bep -L.A.J.- Henneman, één van de broers die Gerard vergezelde tijdens de individuele tocht langs de Friese elf steden, was in 1933 al deelnemer aan de wedstrijdtocht. Winnaar werd toen Abe de Vries. Bep eindigde als drieënzestigste. Na het rijden van de individuele toertocht op maandag 19 januari 1942 is Bep ook deelnemer aan de wedstrijdtocht op donderdag 22 januari. Er wordt dit keer gereden om de zuid. In het gezelschap van o.a. Cor Jongert komt hij met 1 uur en 44 minuten achterstand op Sietse de Groot -de laatste winnaar op 'houtsjes'- als nr. 207 over de finish. Bep rijdt dus in één winter tweemaal een officiële Elfstedentocht en het zou kunnen zijn dat hij in het bezit is van twee Elfstedenkruisjes verdiend in één winter. Volgens het standaardwerk van Johannes Lolkama **De tocht der tochten** is echter slechts de Leeuwarder gemeentearbeider Kees Gras in het unieke bezit van twee Elfstedenkruisjes verdiend in dezelfde winter. Gras reed in 1942 de tocht op zowel zondag 18 januari als op donderdag 22 januari en kwam na

maanden van discussie met het Elfstedenbestuur in het unieke bezit van de twee kruisjes. Misschien dat Bep Henneman zich al die moeite heeft bespaard.

De research voor dit verhaal is grotendeels gedaan door Theodoor van der Kooi. Theodoor heeft nog vele vragen over deze vier broers Henneman. Al uw informatie is dan ook van harte welkom op de Snekerveste 2 te Nieuwegein. Zijn e-mailadres is theodoor.vander.kooi@12move.nl.

Bent u ook in het bezit van zo'n bijzonder voorwerp? Wellicht staat uw voorwerp dan centraal in 'DE TROMMEL 7'

Tom Streng

Siteseeing (4)

Dit keer na enig zoekwerk belande ik langs omwegen bij het plaatsje Warmond. Eerst maar even de atlas erbij en zag al gauw dat dit klaarblijkelijke mooie plekje in de provincie Zuid-Holland lag. Omgeven door water van onder andere de Kagerplassen en andere kleinere watertjes. En waar water is kan ook ijs zijn. Dat bleek uit een website die ik vond en die is samengesteld door ene Hans Roest. Hans draagt Warmond blijkbaar een warm hart toe want alles wat met dit dorp te maken heeft en ook nog wat ouder is wordt door hem bijéengebracht in deze site.

Zo kunnen we "winter in Warmond" aanklikken en vinden er prachtig oud fotomateriaal van ijs en sneeuwgezichten uit de 20er en 30er jaren. Arresleden, ijszeilers, schaatser, koek en zopies horen tot de inhoud van deze fotoverzameling. <http://www.warmond.homestead.com>

18 Januari 1963, zoals we allemaal weten, is als datum gekoppeld aan de zwaarste Elfstedentocht die er is geweest. 10.000 deelnemers telde de tocht aanvankelijk bij de startstreep, slechts 136 haalden de finish. Het is dit jaar 40 jaar geleden dat deze tocht plaats vond en dat is niet onopgemerkt voorbijgegaan. In veel dagbladen en tijdschriften werd er aandacht besteed. Ook zijn er twee boeken nieuw op de markt te verkrijgen. Radio en televisie deden verslag van deze bijzondere datum. Het één en ander is nog eens terug te luisteren en te bekijken op internet. Ook wordt de mogelijkheid geboden om opnames, tegen betaling, alsnog te bestellen. In o.a. de radiuitzendingen komen prominente gasten aan het woord.

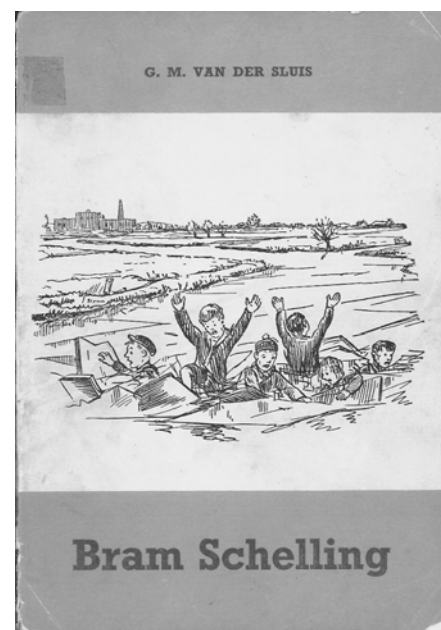
<http://www.vpro.nl/elfstedentocht>

Harry Karssies

Aflevering 10: 'En ijs kost mensenvleis'

In deze aflevering van *Het Krabbelbaantje* bewegen we ons op dun ijs. Je kunt er prachtig op schaatsen, maar het risico dat je er doorheen zakt is groot. Dát lot treft de hoofdpersonen in de boeken die we ditmaal met u door nemen. Meestal letterlijk, een enkele keer figuurlijk, zakken deze kinderen door het ijs. We stuitten op dit thema toen we recentelijk de eigenaresse van een boekenzaak in het oosten des lands hoorden zeggen dat ze ergens tussen de rommel nog een boekje moest hebben met 'jongens in een wak'. En ziedaar, na enig heen-en-weer-geschuif kwam *Bram Schelling* van de auteur G.M. van der Sluis tevoorschijn. Een boekje van 58 pagina's. Op de omslag

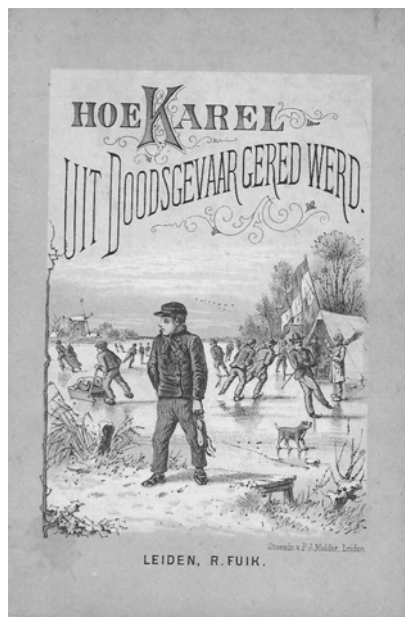

een tekening waarop zes jongens in een wak ploeteren. Meteen flitste door ons heen, dat we dit onderwerp de laatste tijd vaker bij de kop hadden gehad. Af en toe verzorgen we wel eens een lezing met dia's (meestal onder de titel *Onder nul*) en we tonen dan meestal een afbeelding van iemand die door het ijs is gezakt. Nota bene ontleend aan een boekje uit België. En hoe was die titel ook alweer van dat andere werkje dat we onlangs tijdens een soortgelijke lezing met een aantal bejaarden bespraken? Inderdaad: *Hoe Karel uit doodsgevaar gered werd*. Meteen wisten we het zeker: het onderwerp voor deze bijdrage moest wel aan de rand van een wak liggen.

Doodsgevaar

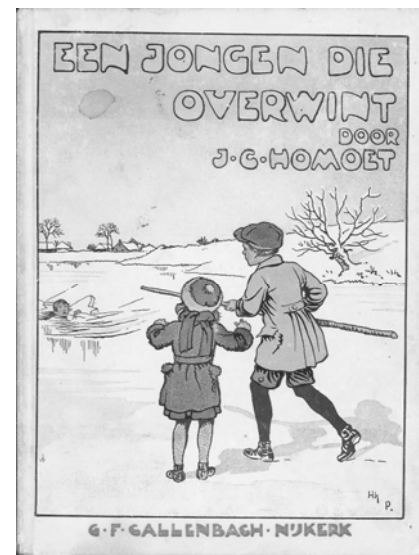
Toen we na thuiskomst door onze nieuwe aanwinst *Bram Schelling* bladerden, hadden we snel door uit welke hoek dit boekje komt. Als de zes jongens uit Sluiswijk door het ijs van de brede treksloot zakken en Bram bang is dat niemand het hulpgeroep van hem of zijn makkers hoort, weet de auteur beter: 'Ja, Eén, Die hoort hen roepen. Die is ook al op weg om hun nog genadig te zijn. Die Ene is ook in de polder. Die is overall!' Een boekje met een boodschap dus. Een boodschap die niet terloops of subtiel in een verhaal is verwerkt, maar die in deze uitgave van Drukkerij en Uitgeverij "De Banier" in Utrecht van nagenoeg elke bladzijde afdruipt.

Zo'n type boekje is ook het al terloops genoemde *Hoe Karel uit doodsgevaar gered werd*. Dit "Kerstverhaal voor de Jeugd", geschreven door 'den Hoofd-redacteur' van "De Vriend van Oud en Jong", werd uitgegeven bij R. Fuik in Leiden. Op het omslag staat een fraaie steendruk van P.J. Mulder. Lezing van het boekje (32 bladzijden) stemt je echter minder vrolijk. Je leest over een vader die zijn kinderen het schaatsenrijden verbiedt. En waarom is meester Kuper zo tegen dat zondige en gevaarlijke 'ijdel bedrijf'? Welnu, hij houdt zijn twee zoons en vier dochtertjes het volgende voor: 'Ik heb gezien hoe een buurman met de schaatsen onder den arm zijne deur uitging en twee uren later er dood ingedragen werd. Hij was verdronken. Ik heb een' schoolmeester gekend, die, bezweet zijnde, stilstond en koude vatte op de luchtpijp. Na maanden martelen stierf hij dientengevolge. Ik heb een' jongeling zien te huis brengen met gespleten' hoofdschedel, dien hij bekomen had met een' val op het ijs.' Overbodig te vertellen dat de Karel uit de titel van dit boek in weerwil van het verbod van zijn vader toch het ijs op gaat. Weliswaar zakt hij er niet door, maar 'een scherpe Noord-Oosten-wind' bezorgt de bezwete knaap een ernstige ziekte die tot een regelrechte crisis leidt. Dan hebben we het eigenlijk minder over de lichamelijke gevolgen van de schaatstocht (hoewel Karel maanden op bed ligt), als wel over de geestelijke crisis die het werkelijke thema van deze vertelling is.

Zondagsschoolboekjes

Karel zakt dus niet door het ijs, Jaap daarentegen wel. Jaap is de hoofdpersoon uit een nog dunner boekje: "*Dáár staat het in*" van A. de Graaff-Wüppermann. Ook deze knaap belandt op bed: 'Tien dagen zweefde Jaap tusschen leven en dood.' Aldus een zinnetje uit deze uitgave van de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap. Waarmee meteen is verklaard waar de titel *Dáár staat het in* op slaat.

We zijn aangeland bij de zondagsschoolboekjes en kerstgeschenken die menigeen zich uit zijn jeugd zal herinneren. Neem bijvoorbeeld de titel *Een jongen die overwint* door J.C. Homoet, uitgegeven door Callenbach in Nijkerk. Het exemplaar dat wij acht jaar geleden op een boekenbeurs kochten, werd ooit op Kerstfeest 1932 ten geschenke gegeven. Op de omslag een tekening van Henk Poeder met het tafereel waarin Jochem en Grietje de doofstomme Piet Branders die door een wak is gezakt proberen te redden. De rest van de inhoud van het boek schenken we u, maar het boek bevat in elk geval een Kerstboodschap.

Zo'n type boodschap kom je ook tegen in *De brandende rijksdaalder*.

Uitgegeven onder goedkeuring van de Keurraad voor Roomse Jeugdlektuur en gedrukt in de drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis in Tilburg. 'Ik verdrink Weer schiet het me door 't hoofd met ontzettende zekerheid, en ik denk er bij: ik verdrink alleen om de gestolen rijksdaalder. 'k Voel het ijs onder me wegzinken, steeds dieper; 't is het gestolen geld in m'n zak dat me zo zwaar maakt.' Veelzeggend is ook de slotzin uit het boek: 'Toch was het niet meer de oude die hier stond; ik was 'n nieuwe, betere Henk geworden.'

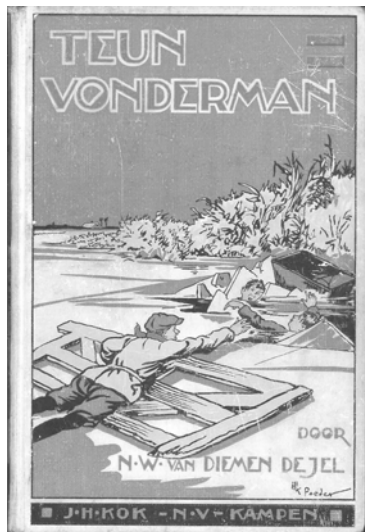
Gouden hart

Denk nu overigens niet meteen dat de moraal van alle ijsverhalen van dit genre uitsluitend in de religieuze hoek te vinden is. In de intro melden we al dat we ook een Belgische uitgave hebben met dun ijs. We hebben het dan over het boekje *Mus* van J. Aelsterman in de serie *Vlaamse Filmkens*, een wekelijkse uitgave van de Goede Pers in Averbode. Jan Pingels, het zoontje van de notaris, heeft geen omgang met de 'boskanters', de jongens uit de kleine, witte huizen aan de rand van het bos. Eén van hen, Mus geheten, stinkt volgens Jan. Maar als Jan door het ijs van de bospoel zakt en Mus als

eerste hulp biedt en door de moeder van Mus onder de warme dekens wordt gestopt, krijgen Jan en zijn broer van hun vader (de notaris) te horen: 'In deze omstandigheden is nog eens gebleken wat een gouden hart die mensen hebben'.

Als de boeken die we deze keer uit de kinderboekenkast grepen, ons dus één ding leren, dan is het: schaatsen en ijs zijn niet altijd synoniem met ijs- en winterpret. Het kan ook vervelend aflopen. In een hoofdstuk-titel van het jongensboek *Maantje Pik in zijn schooljaren* refereert de schrijver N.W. Diemen de Jel aan een oud Nederlands gezegde: 'Als 't vriest, dan komt er ijs. En ijs kost mensen-vleis.' Nu valt dat in dit boek gelukkig mee. Een aantal jongens slaagt erin de door het ijs gezakte Maantje te redden, maar de boodschap is er niet minder om.

Drenkelingen

van dezelfde tekenaar, die echter op de ene plaat de schaatsers uitmonstert met houten schaatsen en op de pocket-uitgave is omgeswitcht naar kunst-schaatsen. Tot slot wijzen we nog op een echte Kluitman: *Hein krijgt berouw* van G. Geertsma. De op deze omslag afgebeelde drenkeling kwam ongelukkig terecht tussen twee schotsen in kruierend ijs.

We zouden zo wel een tijdje door kunnen gaan, maar we moeten natuurlijk ook de vaste wal weer opklauteren. Zonder naar volledigheid te streven, noemen we nog enkele titels uit het stapeltje dat voor ons ligt. De zojuist genoemde N.W. van Diemen de Jel schreef ook *Teun Vonderman*, waarin twee jongens meer dood dan levend uit het water worden gered. Henk Poeder die we in deze aflevering ook eerder tegenkwamen, verzorgde ook hier de beeldende cover.

Van het boek *Vecht voor het goede!* van Erika Hald (voor de Nederlandse jeugd uit het Deens bewerkt door Martha Berger) hebben we twee edities. Zowel op de uitgave met een harde kaff als op de pocket-editie staat een tekening waarop een meisje uit een wak wordt gered. Duidelijk afkomstig

Op voorhand weten we dat enkele trouwe lezers van deze rubriek onmiddellijk naar hun boekenkast snellen alwaar ze boeken tevoorschijn toveren die ook drenkelingen in een wak als thema hebben. Graag nodigen wij hen uit ons even die titels te melden. Omgekeerd hebben wij u in deze 10de aflevering wellicht ook een of meer tips gegeven. En dat is nu precies de bedoeling van *Het Krabbelbaantje*.

Aly en Hedman Bijlsma

Het vervalsen van schaatsen

Onder de titel *Kunst en Kitsch-Valse Schaatsen* heeft Ed Braakman alweer zo'n twee jaar geleden een doorwrocht artikel geschreven over het vervalsen van schaatsen. Het doel van dit artikel is de beginnende, maar ook de gevorderde verzamelaar te wijzen op en te waarschuwen voor de verschillende vormen van vervalsen en namaak. Het wil dus een handvat geven aan de verzamelaar, waar je op moet letten bij de aankoop of het ruilen van schaatsen. Ed heeft het zichzelf en de lezer niet gemakkelijk gemaakt, maar ik moet zeggen dat hij toch een aantal behartenswaardige opmerkingen maakt en ook praktijkvoorbeelden geeft van vervalsingen. Hij gaat ook vrij diep in op de juridische aspecten en geeft een aantal definities van wat een vervalsing, namaak en een kopie nu eigenlijk is.

Maar niet alleen de juridische aspecten komen aan bod. Hij gaat ook vrij diep in op de verschillende onderdelen waaruit een schaats is opgebouwd en waar je zoal op moet letten, zoals de bevestiging van materialen, het koperwerk en ijzeren schenkels. Ook merken en stempels, voetstapels en andere houten onderdelen en het leerwerk komen uitgebreid aan de orde. Als toegift geeft hij een aantal adressen waar je nader kunt informeren terwijl ook de opgegeven internetadressen wel erg handig zijn.

Tot slot zijn *Nawoord*. Hierin staan een aantal rake opmerkingen die elke integere verzamelaar graag zal onderschrijven.

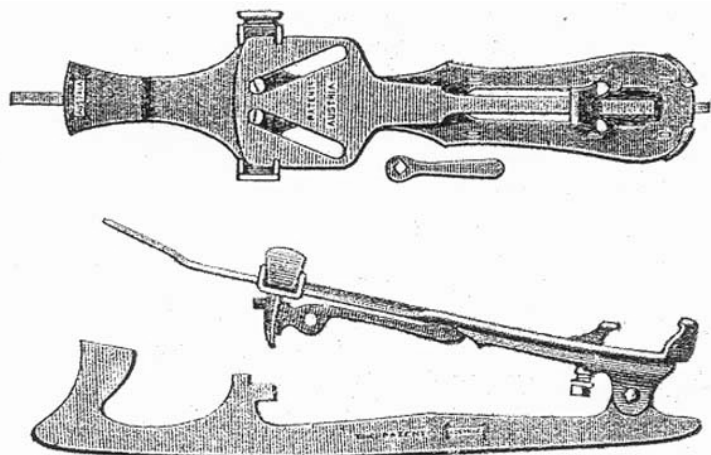
Slotopmerking

Ed heeft aanvankelijk de redactie gevraagd dit artikel in Kouwe Drukke op te nemen. Dit stuitte op praktische problemen. Het hele artikel telt 15 bladzijden! Ook dit stuk meesturen als bijlage bij een nummer van Kouwe Drukke leek ons niet de juiste oplossing. Ten eerste zijn er dan extra kosten voor de Poolster aan verbonden en ten tweede is het nogal een technisch stuk waar niet iedereen op zit te wachten.

Wie dus dit artikel in zijn bezit wil krijgen kan het rechtstreeks bij Ed Braakman tegen een kleine vergoeding bestellen.

Annie Broere

Reactie op Bijzondere Duitse metalen schaats (Austria Patent)

Austria patentschaats

Op mijn vraag in Kouwe Drukke, nr.16 op blz. 25 en 26 met betrekking tot de herkomst van de schaats met het Austria Patent reageerden Jan Biegelaar en Ed Braakman. Zij beiden vertelden mij dat zij een kopie in bezit hebben van een afbeelding uit de collectie van Mr.J.van Buttinga Wichers (ca.1890). Daarop staat de Austria patentschaats afgebeeld. Zie bijgaande afdruk.

Ed heeft vervolgens in februari jl. veel speurwerk verricht en ontdekte dat de afbeelding de voorzijde is van een Engelse catalogus getiteld "The Patent Austria Skate", uitgegeven in 1881 door Selig, Sonnenthal&Co uit Londen. In de catalogus staan ook afbeeldingen van deze schaats van opzij en van boven, alsmede vele lovende woorden van gebruikers en verkopers.

Ook ontdekte Ed het uit 1877 daterende patent. De uitvinder is Gottfried Klotz uit Kamnitz (deze stad heet tegenwoordig Chemnitz red.).

Op de bij hem in bezit zijnde schaats van dit model staan de namen van Klotz en Waidman, alsmede Kamnitz. Dat laatste is een plaatsje in Bohemen niet ver van het Duitse Dresden. Waidman en Klotz hielden zich ca.1875 bezig met ijzer in Dresden. De eerste maker van de schaats zou zijn Frank Wirth van de firma Wirth&Co. uit Frankfort am Main. Op mijn paar Austriaschaatsen staat het fabrieksmerk van de firma Barnewick uit Dresden. Waarschijnlijk heeft ook deze firma toestemming gekregen voor de productie.

Op de voetplaat van de schaats van Ed staat: Patentirt in Praemirt zu Paris 1878 Europa-Amerika. Dat betekent waarschijnlijk dat Klotz het patent in Frankrijk (Parijs) liet patenteren voor de rest van de wereld. Dat dit schaats-model niet alleen in Duitsland maar ook elders werd verkocht blijkt uit

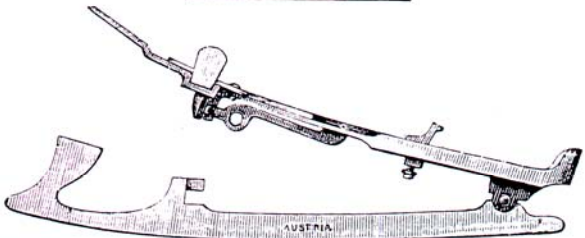
THE PATENT
"AUSTRIA" SKATE

TRADE
MARK.

TRADE
MARK.

FASTENS ITSELF BY STEPPING INTO IT.
Cannot possibly work loose or fly off.
 NO OTHER SKATE FASTENS ITSELF AS FIRMLY AND QUICKLY.
 Only one screw in the whole Skate, and any width of sole or size of heel is adjusted by it.

The Patent "AUSTRIA" SKATE is the best for Skaters of all ages.
 No other can be put on or taken off as quickly.

Price 12s. 6d. per Pair, all sizes.

SOLE LICENSEES:
SELIG, SONNENTHAL & CO.,
 85, QUEEN VICTORIA STREET, LONDON, E.C.

List of Testimonials upon application.

Voorzijde van een Engelse catalogus getiteld "The Patent Austria Skate

de hiervoor genoemde Engelse catalogus. Ikzelf heb een kopie van een advertentie van verkoper H.C.Graamans & Zonen, Schiedamse Dijk 13&15 (Rotterdam) uit 1887. (gekregen van een Poolsterlid, wie?).

Ik ben natuurlijk heel blij met de informatie van Jan en Ed en geef deze hierbij aan alle Poolsterleden door.

Frits Locher

Schaatsen als merkjes op “Gouwenaars”

In 1492 ontdekte Columbus Amerika. Daar werd door de Indianen toen al eeuwenlang tabak geteeld, vooral voor medicinale doeleinden. In de loop van de 16de eeuw werd dit “wonderkruid” ook steeds meer in Europa bekend en kwam de tabaksteelt ook in ons werelddeel van de grond, in Nederland omstreeks het begin van de 17de eeuw. Een relatief belangrijk teeltgebied was de streek tussen Amersfoort en Wageningen, waar de teelt zich zelfs tot het begin van de 60er jaren van de vorige eeuw wist te handhaven. De tabak was oorspronkelijk vooral als geneesmiddel tegen verschillende kwalen bedoeld. Er verschenen zelfs diverse universitaire proefschriften over dit onderwerp. Maar al gauw werd dit gewas vooral als genotmiddel gebruikt, ook al klonken er aanvankelijk waarschuwende geluiden tegen het gebruik ervan.

schaats gekroond
1726-1751

idem, reliëfmerk

twee schaatsen gekroond
1724-1750

Afb. 1

De Indianen rookten de tabak in een soort pijpen. Deze gewoonte werd in Europa nagevolgd. Op tal van plaatsen ging men zich toeleggen op het maken van pijpen. Deze werden gemaakt van een witbakkende klei, die men van elders invoerde. Een belangrijk centrum in Nederland voor het vervaardigen van pijpen is eeuwenlang Gouda geweest. In het midden van de 18de eeuw, de bloei-periode van deze industrie, verdienden in deze plaats zelfs zo'n 7000 personen hiermee hun brood. Hoewel de “gouwe- naar” nog tot in de vorige eeuw gebruikt werd is deze tak van nijverheid in de loop van de 19de eeuw grotendeels verdrongen door de opkomst van de zogenaamde bruyère (houten) pijp en natuurlijk ook door de sigaret.

De pijpenmakers waren doorgaans verenigd in gilden, waarvoor zij een meesterproef moesten afleggen. Tege-lijkertijd moesten ze dan een merk deponeren. Het werd met een speciaal stempeltje gedrukt op de hiel, het uitstekende voetje onder aan de pijpenkop, zodat altijd nagegaan kon worden waar een pijp gemaakt was. Van de hand van de heer Duco is een boekje verschenen waarin de merken van Goudse pijpenmakers zijn afgebeeld.

Natuurlijk ga je dan na of er ook merken met afbeeldingen van schaatsen voorkomen. En inderdaad onder de 726 door hem afgebeelde merken was dit bij drie het geval (afb. 1). Het tweede met de gekroonde schaats is een zogenaamd reliëfmerkje. Dit werd niet op de hiel gestempeld, maar in de pijpvorm gegraveerd en zo bij het persen van de pijp direct overgebracht. Deze reliëf-merkjes zijn op de pijpenkop afgebeeld en kunnen variëren in grootte. De andere merkjes die hier zijn afgebeeld hebben in werkelijkheid

maar een diameter van 9 mm. Ook komt een merkje voor met een schaatser en één met een slede (afb. 2 en 3).

schaatsrijder
1712-1844

Afb. 2

ijslee gekroond
1708-1834

Afb. 3

De vraag die rijst of er ook schaatsverzamelaars zijn die pijpen of pijpenpen (vaak is de steel gebroken en weggegooid) met deze merkjes hebben en verzamelen. In ieder geval is het een interessant onderwerp. Een enkele maal kom ik op een beurs een handelaar tegen met een doos met pijpenkoppen, maar op mijn vraag of er ook koppen met schaatsen onder voorkomen krijg ik steeds te horen “zoek dat zelf maar uit”. En zover is het tot nu toe niet gekomen. Ik krijg daaruit wel de indruk dat voor dit onderwerp maar weinig belangstelling bestaat. Of vergis ik mij?

Je zou het tabakologische schaats(er)repertoire nog uit kunnen breiden. Ik herinner mij de grote zakken tabak van Douwe Egberts van mijn vader met daarop een familiebezoek afgebeeld met daaronder als tekst “Op redens oer”. Zijn er meer van dat soort verpakkingen? Bijvoorbeeld sigarettendoosjes met schaatsen of schaatseren? Er zijn ook oude tabaksdozen bekend met schaatstaferelen. En zo is er nog wel het een en ander op dit gebied te bedenken. Voelt iemand zich geroepen om daar eens iets over te schrijven?

Minne Iedes Nieuwhof

Enige literatuur:

Brongers, Georg Alfred. Van gouwenaar tot bruyère pijp. Gaade, Amerongen, 1978, pp. 168.

Duco, D.H. Merken van Goudse pijpenmakers 1660–1940. De Tijdstroom, Lochum/Poperinge, 1982, pp. 128.

Goedewaagen, D.A. De geschiedenis van de pijpmakerij te Gouda. Gouda, 1942, pp. 252.

Afb.1 Drie merken met schaatsen op gouwenaars

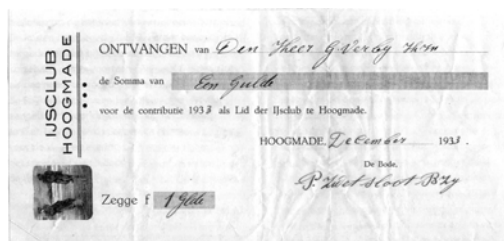
Afb.2 Een schaatser als merk op een gouwenaar

Afb.3 Een slee als merk op een gouwenaar

Boek en Zopie

IJclub Hoogmade 1902-2002 - herinneringen en hoogtepunten van een eeuw IJclub Hoogmade - eindredactie Frans Witteman

Velen kennen Hoogmade, gelegen aan de Does, van de befaamde Molen- en Merentochten. Op 28 november 2002 bestond de IJclub Hoogmade, de grootste vereniging van het dorp, 100 jaar. Ter gelegenheid van dit eeuwfeest publiceerde de ijclub het jubileumboek **IJclub Hoogmade 1902-2002**. Het jubileumboek -in kleurendruk- is, mede door de vele anekdotes en de verzorgde vormgeving, prettig leesbaar. Een van de anekdotes:

'Het zal eind jaren vijftig, begin jaren zestig van de vorige eeuw zijn geweest. Willem van Goozen en Piet Borst bestierden die winter de koek en zoopje op de Achterwetering bij de Blauwpoldermolen. Er was veel wind. En de schaatsers van de Molen- en Merentocht stoven met de

wind in de rug de koek en zoopje voorbij. Geen handel, geen winst moet Willem van Goozen, de kermisexploitant van onder meer de steile wand, hebben gedacht. Hij zag dit alles even aan en zei tegen Piet Borst: 'Haal een emmer zand.' De emmer zand werd op het gladde ijs geleeagd: de omzet van de koek en zoopje steeg daarna, zo gaat het verhaal!'

U kunt IJclub Hoogmade bestellen bij Mevr. R. Brunt, Van Alcmaerlaan 8, 2355 BB Hoogmade, tel. 071 5018138. U betaalt 15 Euro.

Van Krul- tot Klapschaats, 100 jaar IJclub Langerak/Nieuwpoort Ed van Tuijl

De IJclub Langerak/Nieuwpoort telt meer dan 1000 leden. De ijclub heeft haar baan op de Westgracht van het aan de Lek en in de Alblasserwaard gelegen vestingstadje Nieuwpoort. Het in groot formaat uitgegeven jubileumboek van de honderdjarige is chronologisch van opzet en is geïllustreerd met veel foto's. In **Van Krul- tot Klapschaats** lezen we dat de IJclub Langerak/Nieuwpoort tal van tradities kent. Zo wordt de jaarvergadering beurtelings gehouden in één van de plaatselijke etablissementen. Volgens Van Tuijl de mogelijkheid voor velen, want: 'De jaarvergadering van de ijclub is meer dan een avondje uit. Wie nooit in het café komt die grijpt de ijclubvergadering aan om één keer per jaar wat in te halen.' Een andere traditie van de altijd actieve ijclub is dat het bestuur uit vijf leden bestaat aangevuld met acht commissarissen, vier uit Langerak en vier uit Poort.

Kortebaanrijderij in Nieuwpoort, uit Van Krul- tot Klapschaats

U kunt **Van Krul- tot Klapschaats** voor 7,50 Euro bestellen bij de familie Den Braber, Nieuwpoortseweg 42, 2965 AW Nieuwpoort. De gastvrije familie Den Braber (Cees is Poolsterlid) staat u ook graag telefonisch te woord, tel. 0184 602248.

Winters in Westerland - 100 jaar IJclub Westerland 1903-2003 - Marion Lont

Journaliste Marion Lont schreef het jubileumboek van de IJclub Westerland, de club die velen kennen van de Amstelmeermarathon. Het meer dan tweehonderd pagina's tellende boek -thematisch van opzet- valt op door zijn schitterende vormgeving. Marion Lont beschrijft op uitgebreide, maar toch prettig leesbare wijze de historie van de Noord-Hollandse club, waarbij uiteraard ook wordt teruggeblikt op het Nederlands marathon-

kampioenschap van 1985. De prachtige omslagfoto van de huldiging van de dameswedstrijd -compleet met dames in Wieringer klederdracht- illustreert het trotse hoogtepunt uit de historie van de IJclub Westerland. Een boekje dat ik graag bij u aanbeveel.

U kunt het boekje bestellen bij de familie A. Eriks (inderdaad Arie Eriks, oud-kernploegschaatser en winnaar van de marathoncup in '79 en '81), Westerlanderweg 24, 1778 KK Westerland, tel. 0227 592435. U betaalt voor deze uitgave 17,50 Euro.

Veertig jaar na de barre Elfstedentocht van '63 werd de al zo rijke Elfstedenbibliotheek uitgebreid met een tweetal nieuwe uitgaven, die veel aandacht kregen in de landelijke media:

18 januari 1963 **De dag van de Elfstedentocht** - Ron Couwenhoven
In deze speciale uitgave van het Eerste Friesche Schaatsmuseum beschrijft Couwenhoven -met veel oog voor detail- deze voor Nederlandse begrippen Siberische Elfstedendag in een breed perspectief. Naast veel Elfstedenverhalen -zoals het Dagboek van Johan Fabricius- lezen we over de winterse armoe in Europa en over de politieke toestand in de wereld. Of de Belgen zich de achttiende januari 1963 zullen blijven herinneren als de dag van Reinier Paping of als de dag dat zes Belgische nonnen in Kongo terug werden gevonden en 'Manneken Pis' na een ontvoering door studenten weer thuisbezorgd werd laat Couwenhoven in het midden. 18 januari **De dag van de Elfstedentocht** is ondanks enige haastige fouten en veel bekend fotowerk een alleraardigste toevoeging voor de leesplank. U bestelt de uitgave bij het Schaatsmuseum in Hindeloopen. (tel. 0514 521683) Ook is het mogelijk een exemplaar te bestellen bij de Stichting Archief Couwenhoven te Zaandam. Na overmaking van 10 Euro op bankrekeningnummer 41.14.70.078 krijgt u een exemplaar toegezonden.

De mannen van '63 verhalen van de zwaarste Elfstedentocht aller tijden - Marnix Koolhaas & Jurryt van de Vooren.

Dit -niet alleen qua omvang- buitengewone boek maakt onderdeel uit van een multimedialproject van radio 747, de VPRO, het Eerste Friese Schaatsmuseum en de in schaatskringen niet onbekende uitgeverij van Wijnen. Als basis voor het boek **De mannen van '63** gebruikten de auteurs Marnix Koolhaas en Jurryt van de Vooren de enquête van George Schweigmann -hij was de laatste binnenkomende toerrijder in '63- zoals die werd afgenomen onder de 69 toerrijders die de monstertocht van '63 volbrachten. Naast de ervaringen van wedstrijdrijder Willem Augustin maken interviews met zes van de geënquêteerden dit boek tot een historisch document. Interviews die bij het lezen veel indruk maken of zoals Koolhaas zelf zo prachtig beschrijft: 'Weinig dagen uit een mensenleven zullen na veertig jaar nog zo op het netvlies gebrand staan als de herinneringen aan die 18de januari 1963 van sommige deelnemers aan de Elfstedentocht van dat jaar.' U kunt dit boek -met ISBN 90 5194 263 x- bestellen in de boekhandel. U betaalt voor deze uitgave van Van Wijnen 27,50 Euro.

In de rubriek Siteseeing, elders in deze uitgave van Kouwe Drukke, leest u meer over de bij dit multimedialproject behorende website.

www.vpro.nl/elfstedentocht.

Tom Streng

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar.

Abonnement € 20 per jaar, inclusief verzendkosten en de kosten van de jaarlijkse bijeenkomsten.

Misdrucken, bezorgfouten of iets dergelijks a.u.b zo snel mogelijk doorbellen naar:

Bart van de Peppel, tel. 0318 416489

Redactie-adres.

Bart van de Peppel
Marijkelaan 7
6721 GN Bennekom
e-mail b.w.vd.peppel@hccnet.nl.

Leden redactie

Anrie Broere (hoofdredacteur)	tel. 0316 223081 e-mail: acbroere@hetnet.nl
Tom Streng (coördinator, redacteur)	tel. 0348 563100 e-mail: tom.streng@planet.nl
Minne Nieuwhof (redacteur)	tel. 0318 420327 e-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl
Bart v. d. Peppel (beeldredactie)	tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Opmaak en druk

Bart van de Peppel tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Leden bestuur Stichting "De Poolster"

Matthy van Klaveren (voorzitter)	tel. 0251 241492 e-mail: Matthy.Klaveren@wanadoo.nl
Huub Snoep (secretaris)	tel. 023 5613848 e-mail: sndoos@xs4all.nl
Bart van de Peppel (penningmeester)	tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl
Wiebe Blauw (lid)	tel. 0521 517020 e-mail: blauw792@planet.nl

Ledenadministratie:

B.W. van de Peppel, Marijkelaan 7, 6721 GN Bennekom. Tel. 0318 416489

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 20 over te maken op **gironummer 7753528** t.n.v. **B.W. v. d. Peppel -INZ Poolster**

**Marijkelaan 7
6721 GN Bennekom**

Vermeld vooral – INZ Poolster – achter B.W. v. d. Peppel! Ook bij de mededelingen vermelden waarvoor het geld wordt gestort.

Kopij

Voor het najaarsnummer van Kouwe Drukke moet de kopij

Uiterlijk vrijdag 22 augustus 2003

binnen zijn op bovengenoemd redactie-adres. Handgeschreven, getypt, maar bij voorkeur op diskette of e-mail (e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl). Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de Auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.